

ELEKTRONICKÉ KNIHY V MĚSTSKÉ KNIHOVNĚ V PRAZE: POVĚDOMÍ, ČTENÁŘSKÉ PREFERENCE A VNÍMANÁ HODNOTA SLUŽEB

E-BOOKS IN THE MUNICIPAL LIBRARY OF PRAGUE: AWARENESS,
READER PREFERENCES AND PERCEIVED VALUE OF SERVICES

Pavel Černý

Sociores; Městská knihovna v Praze

Abstrakt

Účel – Článek shrnuje výsledky výzkumu zaměřeného na pořizování a využívání elektronických knih, čtenářské chování a na vnímanou hodnotu elektronických knih. Výzkumná studie navazuje na sérii dotazníkových šetření mezi registrovanými čtenáři Městské knihovny v Praze a umožňuje srovnat situaci v post-pandemickém roce 2022 s předchozími lety.

Design / metodologie / přístup – Průzkum proběhl formou online kvantitativního dotazníkového šetření (CAWI). Dotazníkového šetření realizovaného v roce 2022 se účastnilo 1156 respondentů.

Výsledky – Většina respondentů stále preferuje tištěné knihy a míra využitelnosti elektronických knih zůstává přibližně na stejných hodnotách jako v předešlém roce. Zjištěná ochota platit za služby stažení a půjčení e-knih naznačuje, že veřejné knihovny, které se specializují na poskytování digitální literatury, často mají v konkurenci s komerčními službami, které nabízejí kulturní produkty a služby, svou vlastní vnímanou hodnotu. Tato vnímaná hodnota umožňuje knihovnám kvantifikovat sociální přínosy těchto relativně nových služeb.

Originalita / hodnota – Článek představuje výsledky originálního výzkumu. Předkládané výsledky umožní další rozvoj elektronických knih a knihovních služeb na nich postavených.

Klíčová slova: e-knihy, dotazník, uživatelské potřeby, služby knihoven, kvantitativní výzkum

Abstract

Purpose – The article summarizes the results of a research focused on the acquisition and utilization of e-books, reader behavior, and the perceived value of e-books. The study builds upon a series of questionnaire surveys among registered readers of the Municipal Library of Prague and allows for a comparison of the situation in the post-pandemic year 2022 with previous years.

Design / methodology / approach – The survey was conducted through online quantitative questionnaire survey (CAWI). A total of 1156 respondents participated in the questionnaire survey conducted in 2022.

Results – The majority of respondents still prefer printed books, and the utilization rate of electronic books remains approximately at the same levels as in the previous year. The observed willingness to pay for downloading and borrowing e-books suggests that public libraries specializing in providing digital literature often possess their own perceived value in competition with commercial services offering cultural products and services. This perceived value enables libraries to quantify the social benefits of these relatively new services.

Originality / value – The article presents the results of original research. The presented results will enable further development of e-books and library services built upon them.

Keywords: e-books, questionnaire, user needs, library services, quantitative research

ÚVOD

Elektronické knihy se začaly rozvíjet jako myšlenkové koncepty před více než sto lety (Lorenz, 2023) a s rozvojem čteček na přelomu milénia se staly již poměrně ustáleným formátem v nabídce všech typů veřejných knihoven (Blumer, 2006). V pandemickém roce 2020 skokově vzrostla poptávka po elektronických knihách i jejich nabídka v knihovnách a řada výzkumů se začala zabývat souvisejícími změnami čtenářských preferencí (Mizrachi & Salaz, 2022). Využití elektronických knih v knihovnách však s sebou přináší řadu nových otázek o digitálním čtení a čtenářském chování (Mizrachi a kol., 2018), mezi jinými i otázku po hodnotě knihovních služeb (Řehák a kol., 2015; Stejskal a kol., 2013), které jsou na elektronických knihách postavené. V knihovnách však vzniká i řada služeb experimentujících s podobou a využitím elektronických, respektive webových knih (Zbiejczuk Suchá a kol., 2022).

V roce 2022 realizovala Městská knihovna v Praze (dále také jen MKP) nový běh výzkumu zaměřeného na zmapování využívání elektronických knih, ve kterém se zaměřila na dlouhodobě sledované parametry:

- 1. Využití elektronických knih. S ohledem na různost používání formátů a žánrů knih se šetření zaměřilo na využívání (nikoliv čtenost) elektronických i tradičních tištěných knih.
- 2. Povědomí o možnostech využívání elektronických knih v knihovně.
- 3. Preference formátů knih.
- 4. Potenciální čtenáři elektronických knih.
- 5. Čtenářské chování: využívání, opatrování a nakládání s elektronickými knihami po stažení.
- 6. Ochota platit za služby spojené s elektronickými knihami (stahování a půjčování elektronických knih). Ochota platit (WTP, willingness to pay) je zde získána „jako odpověď na otázku o ochotě platit za zachování (případně obnovu či změnu) veřejného statku“ (Řehák, 2023).

Předkládaná zpráva obsahuje výsledky z průzkumu MKP. Jedná se o údaje z dotazníkového šetření mezi čtenáři Městské knihovny v Praze, uskutečněného v roce 2022. Výzkum si kladl za cíl získat data o postojích čtenářů k e-knihám, která jsou nutná pro další rozvoj této služby, a zjistit změny oproti předchozím šetřením. Výsledky měření z roku 2022 i z let 2019, 2020

a 2021 jsou k dispozici na webových stránkách Hodnota knihovny (Městská knihovna v Praze, 2023), v tomto článku se zaměříme především na nejdůležitější výsledky z výzkumu týkající se elektronických knih v knihovně a vnímané hodnoty služeb postavených na elektronických knihách.

METODOLOGIE VÝZKUMU A POPIS VZORKU

Průzkum měl povahu online kvantitativního dotazníkového šetření (CAWI). Základním souborem pro sběr dat bylo 8208 registrovaných čtenářů MKP. Výběr proběhl náhodně ze souboru všech čtenářů starších 15 let, návratnost dotazníku byla 14 %. Dotazníkového šetření realizovaného v roce 2022 se účastnilo 1156 respondentů, nejmladšímu respondentovi bylo 15 a nejstaršímu 94 let. Průměrný věk respondentů byl 49 let, mediánový věk byl 48. Průzkumu se zúčastnilo 76 % žen a 24 % mužů – tyto počty kopírují sociodemografické složení zaregistrovaných čtenářů MKP (podle dat MKP za rok 2021 bylo v roce 2021 registrováno 73 % žen a 27 % mužů ve věkové kategorii 15+).

Nejvíce respondentů (52 %) uvádělo vysokoškolské nejvyšší dosažené vzdělání, 38 % uvedlo jako nejvyšší dosažené vzdělání středoškolské s maturitou, 6 % středoškolské bez maturity a 3 % uvedla jako nejvyšší dokončené vzdělání základní. Více než polovinu (52 %) respondentů tvořili ekonomicky aktivní jedinci, 30 % respondentů se označilo za důchodce, 8 % respondentů tvořili studující, 7 % respondentů se označilo za ženu či muže v domácnosti, na mateřské či rodičovské dovolené. Jedno procento vzorku tvořili nezaměstnaní.

Jaká z možností nejlépe vystihuje Vaši situaci?		
	Počet	Procent (%)
Ekonomicky aktivní – zaměstnanec, OSVČ apod. (1)	653	52 %
Důchodkyně / důchodce (2)	284	30 %
Student / studentka (3)	125	8 %
Žena / muž v domácnosti, na mateřské / rodičovské dovolené (4)	57	7 %
Nezaměstnaný / nezaměstnaná (5)	10	1 %
Jiné	20	2 %
Bez odpovědi	7	1 %
Celkem	1156	100 %

Tab. 1 Složení respondentů výzkumu dle ekonomické aktivity

V průzkumu jsme se ptali i na socioekonomickou situaci respondentů. Ve vzorku byly poměrně rovnoměrně zastoupeny příjmové kategorie od 15 000 do 29 999 Kč (19 %), od 30 000 do 44 999 Kč (18 %), od 45 000 do 59 999 Kč (17 %), od 60 000 do 74 999 (11 %) a 75 000 Kč a více (15 %).

Zvolte prosím kategorii, která odpovídá čistému měsíčnímu příjmu celé Vaší domácnosti:		
	Počet	Procent (%)
Méně než 15 tisíc Kč (1)	28	2 %
15 000 Kč až 29 999 Kč (2)	214	19 %
30 000 Kč až 44 999 Kč (3)	207	18 %
45 000 Kč až 59 999 Kč (4)	202	17 %
60 000 Kč až 74 999 Kč (5)	123	11 %
75 000 Kč a více (6)	179	15 %
Bez odpovědi	203	18 %
Celkem	1156	100 %

Tab. 2 Složení respondentů výzkumu dle příjmu domácnosti

VÝSLEDKY ŠETŘENÍ

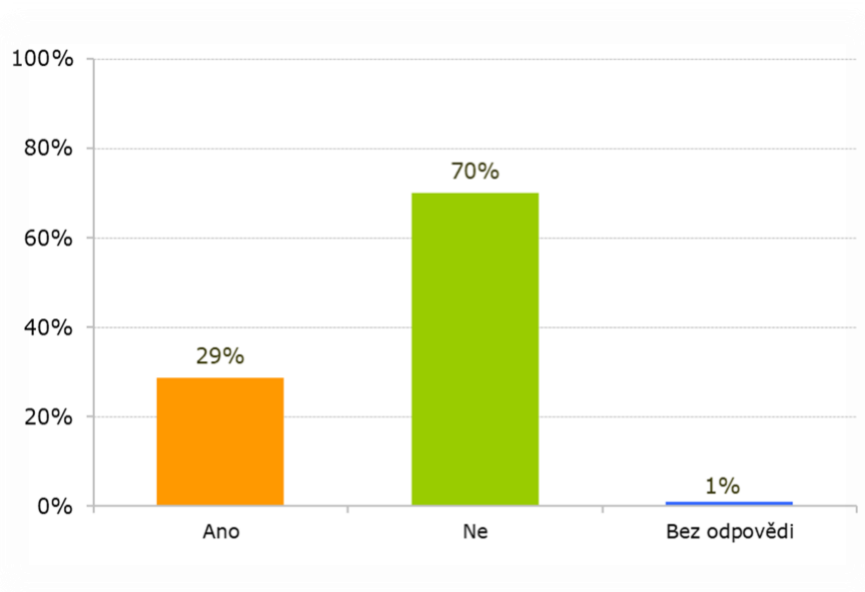
Využívání knih

Ve výzkumu jsme se ptali na počet využitých knih. Nejednalo se tedy jen o knihy zcela přečtené, ale všechny knihy, které respondenti a respondentky nějakým způsobem používali za poslední rok. Počet „využitých“ knih ročně je v průměru 43 knih, medián je 25 (v roce 2019 byl medián 25, v roce 2020 byl medián 20 a v roce 2021 taktéž 25).

Pokuste se prosím odhadnout, kolik knih (odborných i beletrie) jste využil/a za posledních 12 měsíců?	
Výpočet	Výsledek
Počet (N)	1156
Průměr	43
Minimum	0
1. kvartil (Q1)	10
2. kvartil (medián)	25
3. kvartil (Q3)	50
Maximum	2300

Tab. 3 Využívanost knih za posledních 12 měsíců

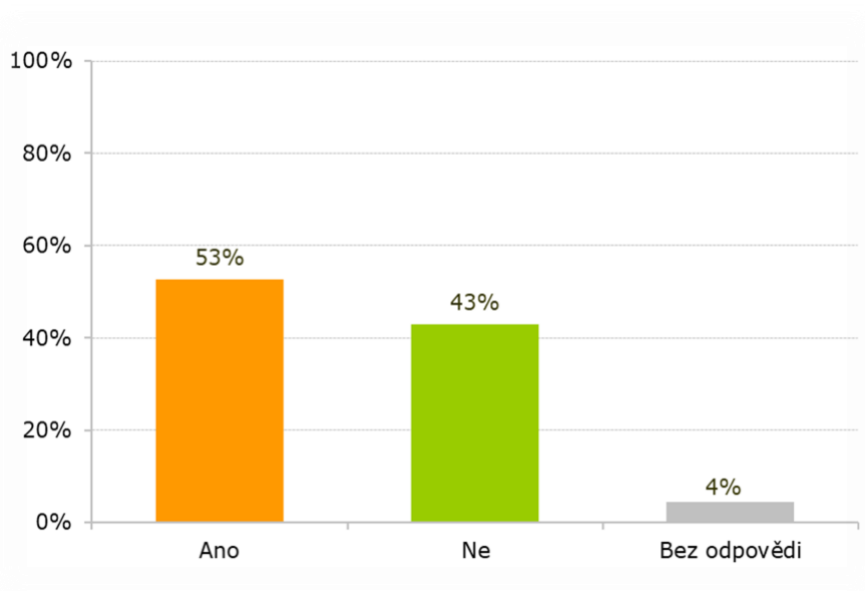
Ve výzkumu nás zajímaly především elektronické knihy. Alespoň jednu e-knihu využilo za posledních 12 měsíců 29 % respondentů, tedy velmi podobné množství jako v předchozích letech (v roce 2019 i v roce 2020 využilo elektronickou knihu 31 % respondentů, v roce 2021 se jednalo o 34 %).

Obr. 1 Přečetl/a jste, prostudoval/a nebo si stáhnul/a v posledních 12 měsících nějakou e-knihu?

Povědomí o stahování e-knih v MKP

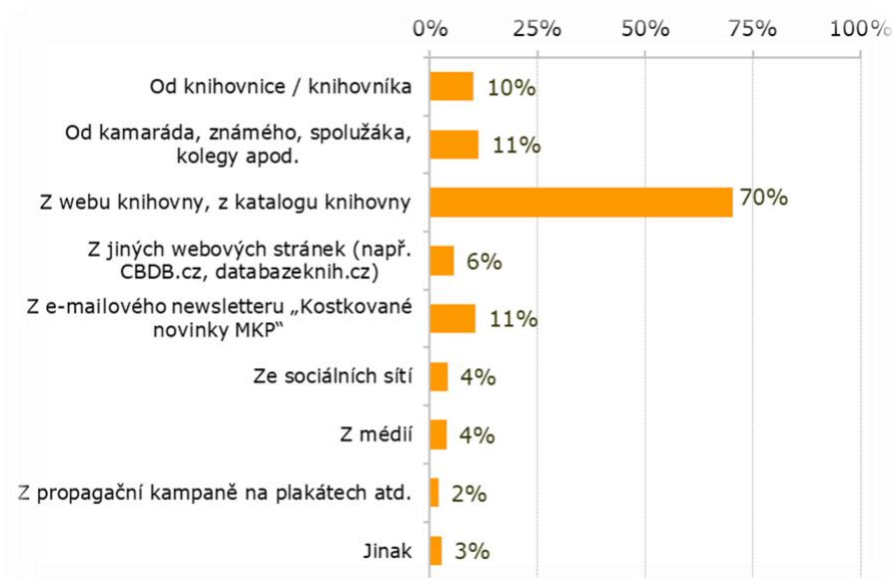
O možnosti stahovat e-knihy z webu MKP ví 53 % respondentů, tedy podobně jako v roce 2021 (55 %).

Obr. 2 Elektronické knihy, tzv. e-knihy je možné stahovat také přímo na webových stránkách Městské knihovny v Praze. Věděl/a jste o této možnosti?

O možnosti stahovat e-knihy z webu MKP se respondenti dozvěděli zdaleka nejčastěji z webu a katalogu MKP (70 %), dále s velkým odstupem z „kostkovaných novin MKP“ (11 %), od

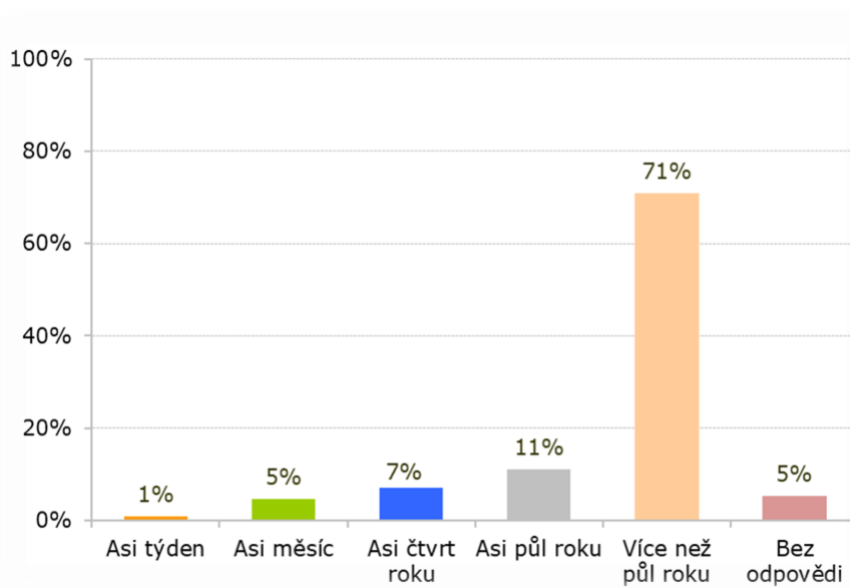
kamaráda, známého či spolužáka apod. (11 %) či od knihovníka (10 %). Ostatní možnosti – sociální sítě, média, kampaně, jiné weby – uvedlo méně než 5 % respondentů. Tyto výsledky se prakticky nelišily od měření z roku 2021.

Obr. 3 Odkud jste se o možnosti stahovat e-knihy z webu MKP dozvěděl/a?

Mezi další zdroje informací o možnosti stahování knih z webu MKP patřila například školní exkurze do knihoven, učitelé a učitelky, příbuzní či náhodné brouzdání na internetu.

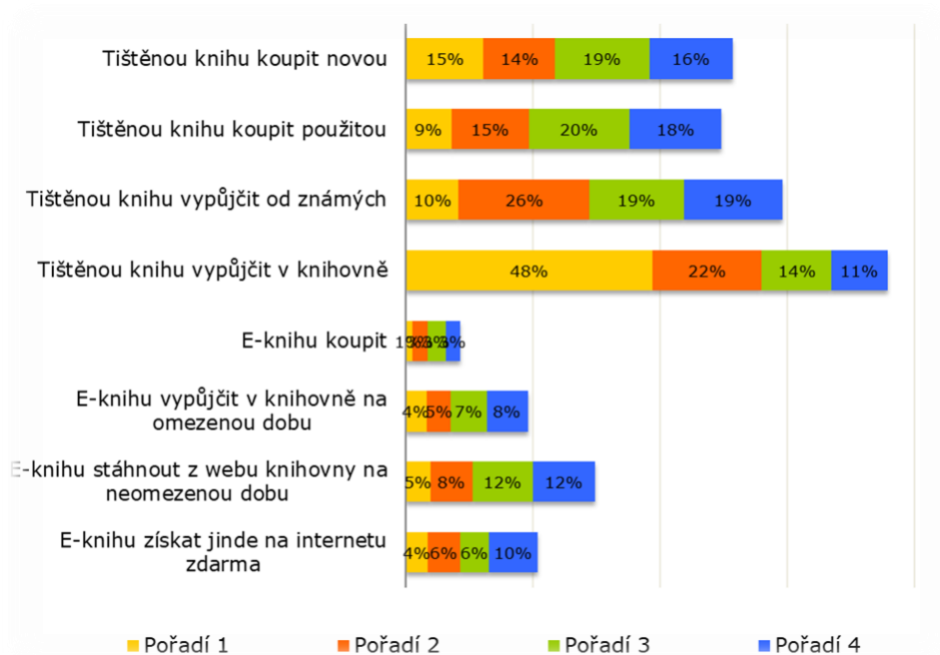
Ti respondenti, kteří o možnosti stahovat knihy zdarma z webového katalogu MKP věděli, nejčastěji (71 %) uváděli, že o této možnosti ví více než půl roku (v roce 2021 to bylo 74 % respondentů, kteří zvolili stejnou možnost).

Obr. 4 Jak je to dlouho, co jste se o možnosti stahovat e-knihy z webu MKP dozvěděl/a?

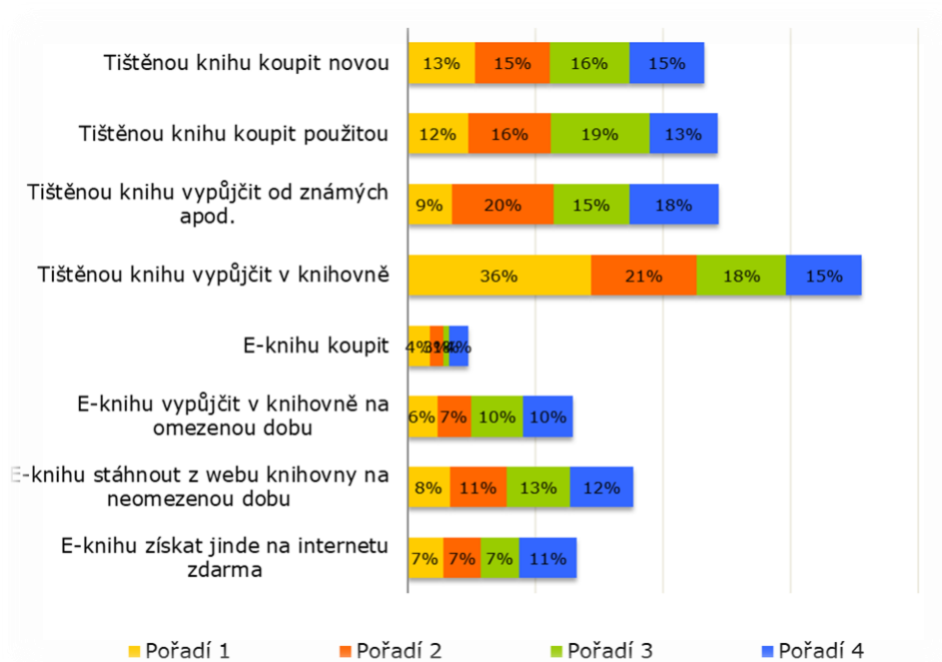
Preferovaný formát knih

Pokud mají respondenti na výběr z následujících možností hledaného titulu z oblasti **beletrie**, pak na prvním místě nejvíce respondentů (48 %) volí „ihned vypůjčit tištěnou knihu“; s výrazným odstupem pak 15 % preferuje na prvním místě „koupit novou tištěnou knihu“ či „vypůjčit tištěnou knihu od známých“ (10 %). Na druhém místě, tj. jako náhradní volbu, pokud nejvíce preferovaná možnost není k dispozici, volí nejvíce respondentů (26 %) „vypůjčit tištěnou knihu od známých“ či „vypůjčit tištěnou knihu v knihovně (22 %). Výsledky se v tomto případě opět téměř neliší od předchozího výzkumu v roce 2021.

Obr. 5 Který z těchto způsobů získání titulu z oblasti beletrie byste zvolil/a nejraději?

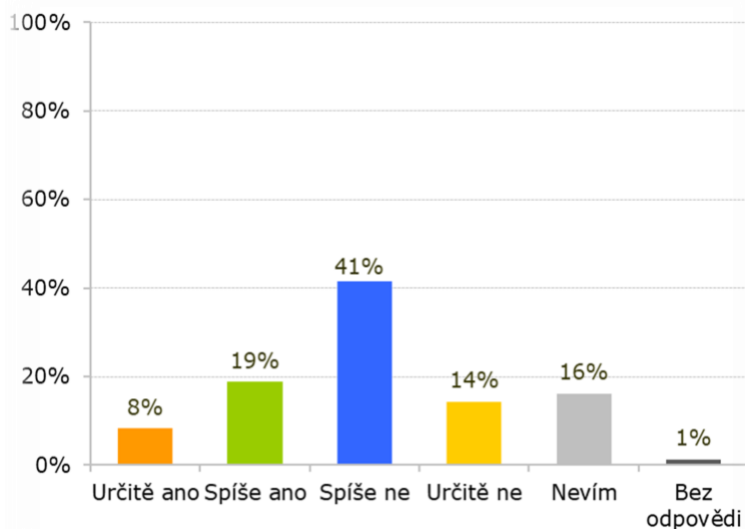
Pokud mají na výběr z následujících možností formát hledaného **odborného anebo populárně naučného titulu**, pak na prvním místě nejvíce respondentů (36 %) volí „ihned vypůjčit tištěnou knihu“; s výrazným odstupem pak 13 % preferuje na prvním místě „koupit novou tištěnou knihu“ či „koupit použitou“ (12 %). Na druhém místě, tj. jako náhradní volbu, pokud nejvíce preferovaná možnost není k dispozici, volí nejvíce respondentů „vypůjčit tištěnou knihu v knihovně (21 %)“ či „vypůjčit tištěnou knihu od známých“ (20 %).

Obr. 6 Který z těchto způsobů získání odborného anebo populárně naučného titulu byste zvolil/a nejraději?

Potenciální čtenáři e-knih

Z těch respondentů, kteří zatím nečtou e-knihy, to v nejbližších dvou letech nevyklučuje 27 % (v roce 2021 to bylo 22 %), 16 % respondentů neví.

Obr. 7 Uvedl/a jste, že v posledních 12 měsících jste nečetl/a či nestáhl/a žádnou e-knihu. Myslíte, že v příštích 1–2 letech budete číst, stahovat či jinak využívat e-knihy?

Zdaleka nejčastějším důvodem, proč nyní respondenti nečtou či nestahují e-knihy, je preference tištěných knih, ale podle dalších odpovědí je možné usuzovat na to, že hlavními důvody jsou: chtějí si od obrazovek odpočinout (51 %), chtějí držet knihu v ruce a moci listovat (50 %), mají rádi vůni a pocit papíru (39 %). Výrazný počet respondentů (20 %) uvedl, že nemá vhodné zařízení. Opět i v případě těchto odpovědí odpovídají data výsledkům z roku 2021.

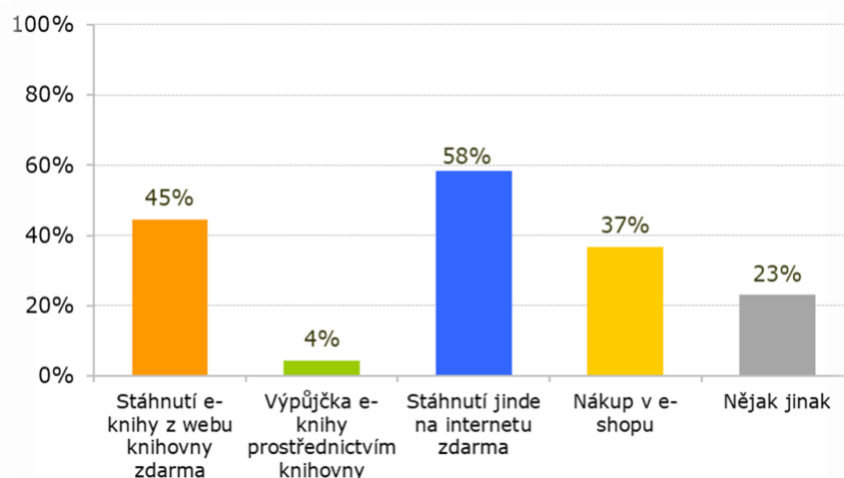
Obr. 8 Jaké jsou důvody, proč nyní nevyužíváte e-knihy?

Mezi další důvody, které respondenti upřesňovali formou otevřené odpovědi, patřily například bolest očí či obecně problémy s očima, nevhodnost elektronického formátu pro dětské čtenáře, nesnadná manipulace s technologií, preference audioknih nad e-knihami, větší pohodlí pro čtení v případě papírové knihy a další.

Využívání a opatrování elektronických knih

Čtenáři elektronických knih v průměru ročně využijí 19 knih, medián je 6. Jedná se o vyšší hodnoty proti roku 2021, kdy průměr byl 13 a medián 5.

Nejvíce (58 %) respondentů (uživatelů e-knih) si opatřuje e-knihy zdarma na internetu (v roce 2021 takto odpovědělo 63 % respondentů, kteří byli zároveň uživateli elektronických knih), dále pak si e-knihy stahují přes web knihovny (45 %; v roce 2021 to bylo 37 %) či nakupují v e-shopu (37 %; v roce 2021 se jednalo o 35 %).

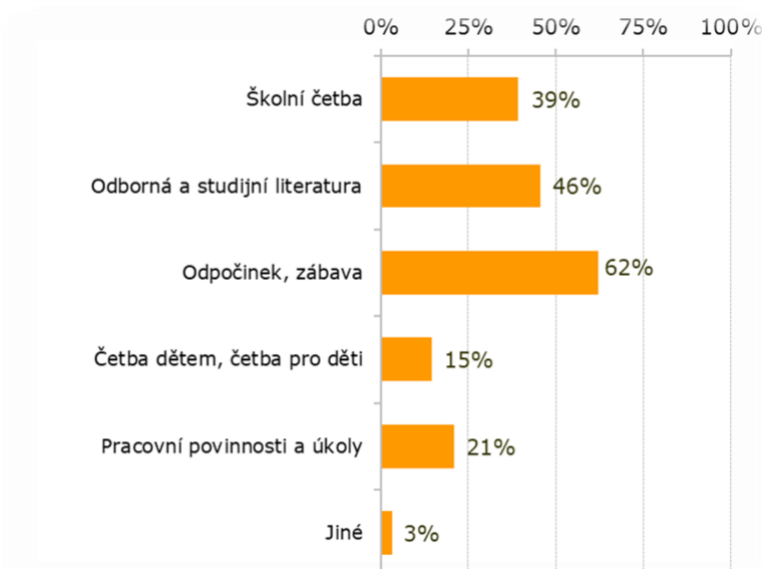
Obr. 9 Jakými způsoby jste tyto e-knihy získal/a?

Počet respondentů, kteří využili daný způsob	2022 (%)	2021 (%)
Stáhnutí e-knihy z webu naší knihovny zdarma	45 %	37 %
Výpůjčka e-knihy prostřednictvím knihovny	4 %	5 %
Stáhnutí jinde na internetu zdarma	58 %	63 %
Nákup v e-shopu	37 %	35 %
Nějak jinak	23 %	24 %

Tab. 4 Jakými způsoby jste tyto e-knihy získal/a (srovnání s rokem 2021)?

Na internetu stahují respondenti v průměru 10 e-knih (medián je 1 e-kniha). Ti, kteří stahují e-knihy MKP, stahují za rok v průměru 6 knih, medián je 3. Ti, kteří si půjčují e-knihy z knihovny, si půjčují za rok v průměru 6 knih, medián je 2.

Ve výzkumu nás specificky zajímaly důvody pro stahování elektronických knih ze stránek MKP. Důvodem pro stažení e-knih z MKP byl nejčastěji odpočinek, zábava, čtení pro radost (62 %; v roce 2021 to bylo 74 %), odborná literatura pro studium (46 %; v roce 2021 se jednalo o 49 %) a dále školní četba / doporučená literatura (39 %; v roce 2021 respondenti tuto možnost uváděli ve 37 % případů). V otevřených odpovědích pak zaznívaly ještě jiné důvody: dostupnost (pokud kniha nebyla k dispozici v jiné formě), rychlost zápůjčky (zejména pokud není v dostupných knihovnách a knihkupectvích) a další specifické případy (například nutnost sdílení stejného textu hry v divadelním spolku).

Obr. 10 Jaké z následujících možností nejlépe vystihují Vaše důvody pro stažení e-knih z webu Městské knihovny v Praze?

Pokud jde o výběr e-knih, pak nejvíce (65 %) respondentů hledá konkrétní titul jako e-knihu; 22 % prochází seznam e-knih v katalogu a z nich si vybírá, podobně 25 % respondentů hledá e-knihy podle autora (v roce 2021 byly poměry 65 % hledá konkrétní knihu, 33 % prochází katalog a z něj si vybírá a 31 % hledá e-knihy podle autora).

Obr. 11 Jak e-knihy ke stažení na webu MKP obvykle nacházíte?

Nakládání s e-knihami po stažení

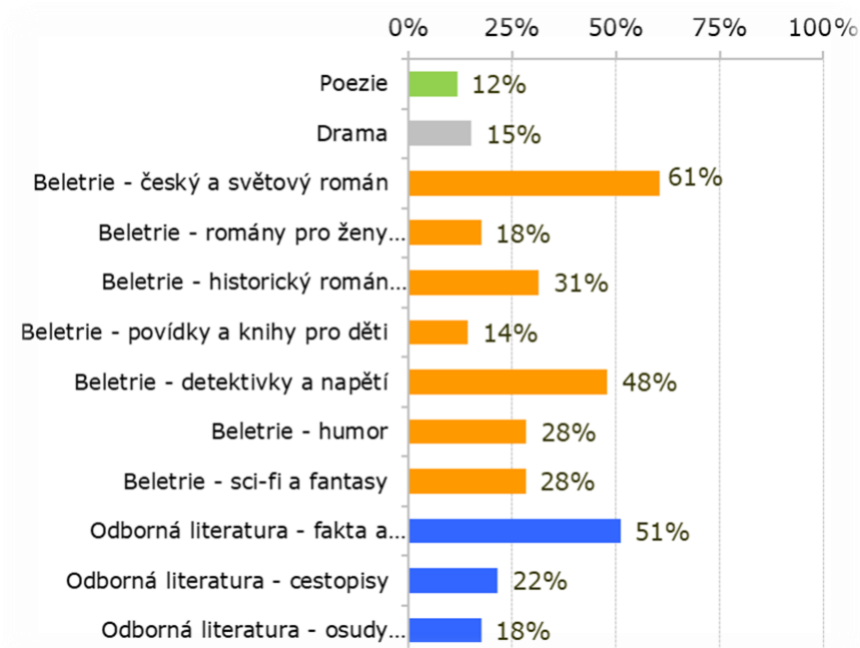
Z dat lze identifikovat tři velké skupiny respondentů rozdělené podle toho, jak zacházejí s knihami po stažení: hned číst či studovat elektronickou knihu bude 37 %, jen do zásoby stahuje 24 % respondentů a k nahlédnutí stahuje 28 % respondentů. Zdá se, že zvolna dochází k posunu od „hromadění do zásoby“ k „okamžitému využití“: v roce 2021 byl poměr skupin mírně odlišný: 30 % uvádělo čtení hned, 34 % stahovalo do zásoby a 25 % stahovalo elektronické knihy k nahlédnutí.

Která z následujících možností nejlépe vystihuje to, jak s e-knihami obvykle nakládáte po stažení z webu MKP?	2022 (%)	2021 (%)
Po stažení e-knihy rovnou celé čtu, studuji	37 %	30 %
Po stažení do nich jen rychle nahlédnu a nechám na později	28 %	25 %
Stahuji si e-knihy „do zásoby“ na později	24 %	34 %
Jiné	2 %	6 %
Bez odpovědi	9 %	4 %
Celkem	100 %	100 %

Tab. 5 Která z následujících možností nejlépe vystihuje to, jak s e-knihami obvykle nakládáte po stažení z webu MKP?

Preferované žánry e-knih

Současní a potenciální čtenáři e-knih mají největší zájem o beletrii – český a světový román (61 %), dále o odbornou literaturu – fakta a poučení (51 %) a beletrii – detektivky a napětí (48 %). Preference žánrů elektronických knih se výrazně neliší od stavu z roku 2021.

Obr. 12 Z níže uvedených žánrů e-knih vyberte prosím nejvýše 5 žánrů, o které byste měl/a největší zájem.

Stahování e-knih a ochota platit (WTP)

Otázku po vnímané hodnotě stažení elektronické knihy jsme položili respondentům, kteří se označili za čtenáře elektronických knih, a zároveň potenciálním čtenářům elektronických knih. Zhruba polovina respondentů (44 %) by o stahování e-knih z MKP měla zájem, i pokud by šlo o placenou službu. Hodnota služby je v průměru 63 Kč, medián 50 Kč. V roce 2021 bylo ochotno platit 43 % respondentů; průměr hodnoty služby vyšel v minulém průzkumu na 65 Kč; mediánová hodnota byla 50 Kč.

Jakou částku byste odhadem byl/a ochotný/á nejvýše platit za stažení 1 e-knihy z webových stránek knihovny?	
Výpočet	Výsledek
Počet (N)	300
Směrodatná odchylka	56
Průměr	63
Minimum	1
1. kvartil (Q1)	20
2. kvartil (medián)	50
3. kvartil (Q3)	100
Maximum	400

Tab. 6 Jakou částku byste odhadem byl/a ochotný/á nejvýše platit za stažení 1 e-knihy z webových stránek knihovny?

Půjčení elektronické knihy a ochota platit

Zhruba třetina respondentů (35 %) by o půjčování e-knih z knihovny měla zájem, i pokud by šlo o placenou službu. Hodnota WTP je v průměru 36 Kč, medián je 20 Kč. V roce 2021 bylo ochotno platit 37 % respondentů; průměr hodnoty služby vyšel v minulém průzkumu na 39 Kč; mediánová hodnota byla 30 Kč.

Naše knihovna nabízí službu „půjčování e-knih“, tedy možnost číst e-knihu prostřednictvím aplikace a jen na omezenou dobu. Jedná se zejména o knižní novinky současných českých i světových autorů. Měl/a byste o tuto službu zájem v případě, že by šlo o placenou službu?		
Odpověď	Počet (N)	Počet (%)
Ano	249	35 %
Ne	434	61 %
Bez odpovědi	26	4 %
Celkem	709	100 %

Tab. 7 Ochota platit za půjčování e-knih

Jakou částku byste odhadem byl/a ochotný/á nejvýše platit za půjčení 1 e-knihy na 1 měsíc?	
Výpočet	Výsledek
Počet (N)	246
Směrodatná odchylka	32
Průměr	36
Minimum	7
1. kvartil (Q1)	20
2. kvartil (medián)	20
3. kvartil (Q3)	50
Maximum	200

Tab. 8 Ochota platit za půjčování e-knih

Vnímané benefity a bariéry digitalizace a podpory elektronických knih v knihovně

Součástí dotazníku byl i prostor pro otevřené otázky, ze kterých jasně vystupovaly pozitivně i negativně naladěné komentáře týkající se elektronických knih v knihovně.

„Oceňuji nasazení digitální technologie – knihy si objednávat, sledovat, na pobočce se samostatně obsloužit. Zároveň oceňuji bezpapírové možnosti půjčování. Nejvíce oceňuji možnost půjčování po Praze kdekoliv a vracení kdekoliv.“ (anonymní respondent/ka)

Zvláštní kategorií čtenářů elektronických knih jsou žáci a studenti, kteří e-knihy využívají zejména pro čtení tzv. povinné četby. I ze statistik knihovny vyplývá, že právě tituly povinné četby patří mezi nejstahovanější, a v komentářích byl význam zprostředkování těchto titulů také patrný:

„Děkuji za e-knihy k maturitě, které rok co rok doporučuji svým žákům. Moc nám to pomáhá.“ (anonymní respondent/ka)

„Povinná školní četba by měla být v MLP dosažitelná ve formě e-knih.“ (anonymní respondent/ka)

Zájem o elektronické knihy také velmi dobře ilustruje komentář respondenta, který upozorňuje na omezení, která jsou v souvislosti s e-knihami v některých knihovnách uplatňována. Ačkoli v případě půjčování e-knih v MKP toto omezení neplatí, je možno mít půjčeno 10 e-knih

a kdykoli je vrátit, někteří čtenáři, využívající půjčování e-knih také v jiných knihovnách přes platformy s tímto omezením, si to nemusí uvědomit:

„Maximální počet eknih, které lze najednou vypůjčit na omezenou dobu, je dvě. Pokud knihy přečtete dříve, nelze je vrátit dříve, než je stanovena výpůjční doba a nezbývá nic jiného než čekat. Zvyšte prosím počet půjčovaných eknih!“ (anonymní respondent/ka)

Z komentářů ale dále vyplývá také fakt, že směřování k digitálním službám nemusí být pro všechny čtenáře vítanou změnou. V některých případech se nespokojenost týká špatného fungování digitálních služeb:

„Aplikaci (...) jsem využila, ale nefungovala zrovna bezchybně, již proto neužívám a v knihovně si půjčuji zatím výhradně tištěné knihy.“ (anonymní respondent/ka)

Jiné komentáře naznačují, že respondenti mohou vnímat zaměření na elektronické publikace a digitální služby jako směr jdoucí proti službám pro „tradiční“ čtenáře, a tedy také to, s jak odlišnými či dokonce protichůdnými požadavky čtenářů se knihovny setkávají:

„S nelibostí sleduji odosobnění knihovny, kdy přibývá elektronického kontaktu na úkor toho osobního. Směřování k e-knihám tedy rozhodně nevitám.“ (anonymní respondent/ka)

Komentáře některých respondentů dále dobře ilustrovaly i obtížnost nacházení si „vztahu“ s elektronickou knihou oproti klasické tištěné knize:

„E-knihy jsou super pro toho kdo nemá rád fyzické knihy. Není lepší pocit, než držet knížku v ruce a vnímat autorovo dílo :).“ (anonymní respondent/ka)

„Mně osobně tištěnou knihu elektronická kniha nenahradí. Raději "táhnu" ze zahraničí kufr tištěných knih, než bych si koupil elektronickou knihu za pár dolarů z pohodlí domova. Číst z obrazovky je pro mne svým způsobem práce, zatímco mít v ruce tištěnou knihu je odpočinek.“ (anonymní respondent/ka)

DISKUZE

Jakkoliv mnozí autoři předpokládali, že globální pandemie COVID-19 může dramaticky změnit roli knihoven a jimi poskytovaných digitálních služeb (Hamilton, 2021; Baker & Ellis, 2021), náš výzkum ukazuje, že změny v postojích a čtenářském chování jsou spíše pozvolné a k bouřlivé změně či transformaci s trvalými důsledky spíše nedošlo. Míra využívání elektronických knih je podle průzkumů podobná jako v minulých letech, stejně jako čtenářské chování a preference formátů. Přetrvává i vztah čtenářů k fyzickým knihám – potřeba držet knihu v ruce, listovat a přivonět si k papíru jsou stále často zmiňovanou bariérou pro adopci elektronických knih (D'Ambra et al., 2019; Kristensen, 2019). Pozvolnost změn ukazuje také na obecnější trend adopce nových technologií v knihovnách, která je spojena s mnoha příležitostmi a výzvami (Serholt et al., 2018).

Měření vnímané hodnoty či návratnosti elektronických knih je metodologickou výzvou, ke které lze přistoupit různými způsoby (Řehák, 2023; Griffiths & King, 2013; Stejskal et al., 2019). Zvolená metoda WTP umožňuje zaměřit se na knihu jako jednotku a bezprostředně s ní spojenou službu (stahování či zapůjčení). V návaznosti na Borsuk (2018) vnímáme jako další výzvu sledování hodnoty služeb vystavěných nad elektronickými knihami v širších kontextech.

ZÁVĚR

Na základě poskytnutého textu mohou být identifikovány následující důležité závěry pro knihovny s ohledem na hodnotu elektronických knih poskytovaných knihovnami pro čtenáře:

- 1. Frekvence čtení e-knih:** Ačkoli průměrný počet využitých knih za rok je 43, u elektronických knih je tento průměr nižší – 19 knih za rok (a to pouze u těch, kteří elektronické knihy používají). Stojí nicméně za zmínku, že ačkoli většina respondentů stále preferuje tištěné knihy, počet využitých e-knih roste (průměr z 13 na 19 od roku 2021 do současnosti).
- 2. Povědomí o e-knihách:** Přestože 53 % respondentů ví o možnosti stahování e-knih z webu MKP, využívanost služby je nižší (45 %). To ukazuje na délku adopce „nových“ služeb. Většina respondentů se dozvěděla o e-knihách z webu a katalogu MKP, což zdůrazňuje význam těchto kanálů pro informování veřejnosti.
- 3. Důvody pro nevyužívání e-knih:** Mnoho respondentů preferuje tištěné knihy z různých důvodů, včetně touhy po odpočinku od obrazovek a pocitu papírové knihy v rukou. Knihovny by mohly zvážit strategie, jak přesvědčit tyto čtenáře o specifických výhodách e-knih.
- 4. Zvyšující se význam elektronických knih v knihovnách:** I když mnoho respondentů stahuje e-knihy zdarma z internetu, zvyšuje se počet těch, kteří je stahují z knihovního webu, což ukazuje rostoucí důvěru a spolehnutí na knihovní zdroje. Postupně bude nejspíše také docházet k adopci e-knih dalšími uživateli; z těch respondentů, kteří zatím nečtou e-knihy, to v nejbližších dvou letech nevylučuje 27 %.
- 5. Chování čtenářů elektronických knih:** Většina čtenářů stahuje e-knihy pro odpočinek, zábavu a studium. Toto je důležitá informace pro knihovny, které by měly zvážit svou nabídku a propagaci knih, které odpovídají těmto potřebám. Z hlediska akviziční strategie je důležitou informací i závěr výzkumu, že většina respondentů hledá konkrétní titul, což zdůrazňuje potřebu mít širokou a aktuální kolekci e-knih. V průzkumu jsme identifikovali trend směrem k okamžitému čtení e-knih po stažení místo jejich hromadění. To může knihovnám naznačit, že čtenáři stále více využívají

e-knihy pro aktuální potřeby – orientace na naplnění rychlých čtenářských potřeb poté otevírá i příležitosti pro nové služby knihoven založené na elektronických knihách.

- 6. Hodnota stažení a výpůjček elektronických knih a ochota platit:** Téměř polovina respondentů je ochotna platit za stažení elektronické knihy, což naznačuje, že veřejné knihovní služby zaměřené na zprostředkování literatury digitální formou mají v konkurenci často větších komerčních služeb poskytujících kulturní produkty a služby svou vlastní vnímanou hodnotu. Tato vnímaná hodnota umožňuje knihovnám vyčíslit i společenský přínos těchto stále ještě relativně nových služeb.

DEDIKACE

Článek vznikl jako výstup v rámci projektu „Redesign knihovních služeb 2020: Webové knihy“. Projekt (TL04000391) je podpořen Technologickou agenturou ČR v rámci programu Eta.

REFERENCE

Baker, D., & Ellis, L. (2021). Libraries, digital information, and COVID: Practical applications and approaches to challenge and change. In *Libraries, Digital Information, and COVID* (pp. 1–12). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-88493-8.00010-0>

Blummer, B. (2006). E-Books Revisited: The Adoption of Electronic Books by Special, Academic, and Public Libraries. *Internet Reference Services Quarterly*, 11(2), 1–13. https://doi.org/10.1300/J136v11n02_01

D'Ambra, J., Wilson, C. S., & Akter, S. (2019). Affordance theory and e-books: evaluating the e-reading experience using netnography. *Personal and Ubiquitous Computing*, 23(5–6), 873–892. <https://doi.org/10.1007/s00779-017-1086-1>

Griffiths, J.-M., & King, D. W. (2013). Methods and metrics for assessing the return on investment of public, academic and special libraries. In *A Handbook of Digital Library Economics* (pp. 155–173). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-1-84334-620-3.50013-1>

Hamilton, M. (2021). Look to the future now, it's only just begun. The changing role of libraries during and after COVID-19. In *Libraries, Digital Information, and COVID* (pp. 281–289). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-88493-8.00024-0>

Kristensen, L.-B. (2019). How to Choose a Format: Consumers' Evaluation in Choosing a Format for Reading Books in Norway. *The Journal of Electronic Publishing*, 22(1). <https://doi.org/10.3998/3336451.0022.102>

Lorenz, M. (2023). K historii webové knihy. In L. Zbiejczuk, M. Málek, & J. Martinek (Eds.), *Digitální transformace čtení* (pp. 20–52). Masaryk University Press. <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0345-2023-1>

Městská knihovna v Praze. (2023a). Efektivní knihovna v digitálním prostředí: Metodické doporučení.

https://issuu.com/mestskaknihovnavpraze/docs/efektivn__knihovna_v_digit_ln_m_prost_ed__-_metodi

Městská knihovna v Praze. (2023b). Hodnota knihovny. <https://www.hodnota-knihovny.cz/>

Mizrachi, D., & Salaz, A. M. (2022). Reading Format Attitudes in the Time of COVID. *The Journal of Academic Librarianship*, 48(4), 102552. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2022.102552>

Mizrachi, D., Salaz, A. M., Kurbanoglu, S., Boustany, J., & on behalf of the ARFIS Research Group. (2018). Academic reading format preferences and behaviors among university students worldwide: A comparative survey analysis. *PLOS ONE*, 13(5), e0197444. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0197444>

Nov, O., & Ye, C. (2009). Resistance to change and the adoption of digital libraries: An integrative model. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 60(8), 1702–1708. <https://doi.org/10.1002/asi.21068>

Řehák, T. (2015). Neocenitelné služby knihoven a jak je ocenit. Městská knihovna v Praze. <https://www.mlp.cz/cz/dokumenty/?act=get&check=f7f156c3df31369dde6845e4954233d7&id=1482&noinc=1>

Řehák, T. (2023). Neocenitelné služby knihoven. <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/179477>

Serholt, S., Eriksson, E., Dalsgaard, P., Bats, R., & Ducros, A. (2018). Opportunities and challenges for technology development and adoption in public libraries. *Proceedings of the 10th Nordic Conference on Human-Computer Interaction*, 311–322. <https://doi.org/10.1145/3240167.3240198>

Stejskal, J. (2013). Měření hodnoty veřejných služeb. Wolters Kluwer ČR.

Stejskal, J., Hájek, P., & Řehák, T. (2019). The economic value of library services for children: The case of the Czech public libraries. *Library & Information Science Research*, 41(3), 100963. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2019.100963>.

Zbiejczuk Suchá, L., Cibin, R., Kocurek, J., Málek, M., Martinek, J., Vojtíšek, V., & Bartošová, J. (2022). From undistracted to instant reading and back: Prototyping a new digital library service. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries*, 11(3), 553–572.

POZNÁMKA O AUTOROVĚ

Pavel Černý

Pracuje v oblasti sociologického průzkumu a průzkumu trhu od roku 1999, především pro nevládní a příspěvkové organizace. Dlouhodobě – od roku 2009 – spolupracuje s Městskou knihovnou v Praze, realizoval také průzkumy spokojenosti uživatelů pro další veřejné knihovny.

E-mail: pavel.cerny@sociores.cz